

СЕМАНТИЧНА И СИНТАКТИЧНА МНОГОЗНАЧНОСТ ПРИ ИЗРАЗИТЕ N1 N2 В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Илияна Кръпова

Университет Ca' Foscari, Венеция

SEMANTIC AND SYNTACTIC AMBIGUITIES WITH EXPRESSIONS OF THE TYPE N1 N2 IN BULGARIAN

Iliyana Krapova

University Ca' Foscari of Venice

Abstract . The present paper aims at demonstrating that expressions of the type N1 N2 in Bulgarian are ambiguous and have different syntax due to their different compositional semantics. The paper offers various empirical observations about such expressions, which can contain a count or a mass noun, and proposes that according to their counting or measuring function they must receive two different syntactic analyses.

Keywords: count noun, mass noun, classifier expression, Bulgarian

1. Съчетания N1 N2 в българския език

Osenova (2014) анализира три групи съчетания с вътрешна структура N1 N2 в българския език (вж. (1), като и в трите групи N2 може да е броимо или не: а) мярка/мерна единица – вещество; б) съдържащо – съдържание; в) група – групирани елементи: ¹

(1) а. литър мляко, килограм ябълки

б. чаша вода, кошница домати

в. облак прах, тълпа хора, наръч дърва (вж. Буров/Burov 2004 за още примери за събирателна множественост).

Езиците като българския, притежаващи категорията число и разграничаващи броими от неброими съществителни, използват за измерване на неброими количества имена за мярка, които някои учени (Landman 2004, Borer 2005) наричат „класификаторни“ единици (нумеративи или мензуративи)². Според Буров (Буров/Burov 2004: 219)

¹ Към списъка на Осенова можем да добавим още две групи, чието значение условно можем да наречем „вещество – дискретна единица“ (1г) и „вещество – порция“ (1д).

(1) г. глава лук, скилидка чесън, зърно черен пипер
д. резен сирене, филия/самун хляб

² Класификатор е категория, обикновено свързвана с езици, които не притежават категорията число или не разграничават броими от неброими съществителни. В тези езици класификаторът е необходим, за да маркира по граматически път връзката между числителното и съществителното – или защо-

функцията на нумеративите (мензуративите) е да партиципират вещественния континуум, задавайки го във вид на дискретни единици, които да могат да бъдат преброени или измерени. Това твърдение по принцип е вярно, но само частично. Наистина неброимите съществителни имат нужда от единица мярка, за да се свържат с числително или друг квантификаторен израз (срв. **три брашно*). Но преброяване и измерване са два различни начина за приписване на квантитативни свойства на веществата или на частите от едно цяло и не зависят от броимостта на съществителното (Rothstein 2009)³. При преброяване функцията на числителното е да отброи индивидуализирани и дискретни обекти, които могат да бъдат репрезентирани като единични (*два домата*) или като съвкупности (*две щайги домати*). Ако обаче дискретността не е пресупонирана, името за мярка е необходимо, за да снабди веществото или плуралността с дискретна структура (*две глави лук*). При измерването, от друга страна, функцията на единицата мярка (напр. *килограм домати, килограм фасул, килограм брашно*) е да зададе някаква скала (в случая за тегло) за измерване на общата стойност на плуралния обект, без да „осигурява“ достъп до дискретната структура на този обект.

По-долу ще разгледаме интерпретациите на изразите в (1) и различните стойности, която те придобиват според семантиката и функцията на N1. Поради ограничения в обема ще фокусирам вниманието си върху два от изразите в (1) – (1а,б).

2. Многозначност на изразите N1 N2

В индоевропейските езици класификаторните изрази от рода на (1) могат да се оформят с предложна връзка (срв. англ. *a cup of tea, five kilograms of apples, three boxes of books*) или без предложна връзка (срв. немски *eine Tasse Tee, zwei Kartons Bücher, drei Körbe Äpfel*). Без оглед на връзката, във всички езици подобни изрази притежават специални свойства – както семантични, така и синтактични (Matushansky 2015). В Кръпова/Кророва (2018) аз ги определям като партитивна категория, следвайки Vakareliyska, Kapatsinski (2014), вж. и Selkirk (1977), която ги нарича „псевдопартитиви“, и ги противопоставям на същинските класификатори в българския език (нумералните класификатори за одушевени лица *човек-души* и за единични неодушевени броими обекти – *брой*⁴). Тук ще отбележа само, че двете групи изрази демонстрират редица различия: а) класификаторите са граматикализирани единици, докато мензуративите са

то езикът, напр. мандарин, няма разграничение между броими и неброими съществителни, или пък защото няма морфология за множествено число, така че N може да означава само вид обект, но не и конкретни представители на вида. В това се състои индивидуализиращата (нумеративната) функция на класификатора. Според Aikhenvald (2000) индоевропейските езици нямат нумерални класификатори, а само конструкции с квантификаторни изрази.

³ Според Дж. Керкия (вж. Chierchia 1989) „[с]амо атоми могат да се броят (Only atoms can be counted)“. Авторът предлага тезата, че всички съществителни – броими като напр. *кучета* и неброими като напр. *мебел* представляват изражения на понятието „вид“ (kind). С други думи, съществителното идва от речника с денотация на затворена единица – представител на група, която обаче може допълнително да бъде атомизирана, т.е. представена като множество „атоми“ чрез атомизиращата семантична функция на единиците за мярка или вместимост.

⁴ Ст. Буров обърна вниманието ми на факта, че за пръв път *брой* е анализирано като класификатор от Л. Илиева (вж. Илиева/Ilieva 1987).

релационни имена, въвеждащи двуместни предикати; б) класификаторите образуват затворен клас; при мензуративите класът е отворен и във всеки момент от историята на езика едно или друго име за мярка може да придобие „класификаторна“ функция; в) класификаторите не допускат модификация с прилагателно, а само със задължителен нумерален израз; мензуративите от друга страна могат да бъдат модифицирани и от прилагателни (вж. по-долу).⁵

Изразите, означаващи съдържащо–съдържание (оттук нататък изрази за вместимост), се характеризират с известно двусмислие. Напр. (3) има две възможни интерпретации са: а) ‘изпи чашата, пълна с мляко’ и б) ‘изпи млякото, което се съдържа в една чаша’.

(3) *Той изпи чашата мляко, която стоеше на масата,*

Още по-убедителен контекст за сравнение на двете интерпретации е даден в (4):

(4) а. *Мария, донеси две чаши вода за гостите!*

б. *Мария, сложи в ризотото две чаши вода!*

Както отбелязва Rothstein (2016: 2), ако Мария донесе две бутилки вода в отговор на (4а), или пък ако в отговор на (4б) сложи в ризотото такова количество вода, което е по-малко или по-голямо от две чаши, тя няма да е разбрала правилно указанията. Илюстрираната в (4а) интерпретация, която можем да наречем ‘индивидуализираща’ (нумеративна) интерпретация на изразите за вместимост, се свързва към индивидуализирани обекти („атоми“ в смисъла на бел. 3), чиято плуралност може да се изброи (в случая – две единични чаши); мензуративната интерпретация от друга страна, (4б), предполага референция към количеството вещество, което може да се побере в тези обекти. Наблюдаваното двусмислие е характерно за много езици (Selkirk 1977, Landman 2004, Rothstein 2009, Partee, Borshev 2012, Matushansky 2015, Duek, Brasoveanu 2015).

Rothstein (2016) предлага редица тестове за разграничаване на двете значения по отношение на изразите в (1б). Например в английски суфиксът *-ful* ‘цял’ е приложим само към тяхната мерна интерпретация, срв. несполучливата употреба на този суфикс в примера (5а):

(5) а. # *Mary, bring two glassful of water for our guests*⁶

б. *Mary, put two glass(ful)s of water in the risotto.*

Същия ефект получаваме в български при употреба на местоименното прилагателно *цял*, срв. (6а) и (6б) (Osenova 2014: 150, Буров/Burov 2004: 104):

(6) а. # *Донеси две цели чаши вода* и

б. *Добави две цели чаши вода.*

⁵ Тъй като в литературата има доста спорове по въпроса, препращам читателя към дискусията в Aikhenvald (2000). С. Ростстайн употребява термина „класификатори за вместимост“ (*container classifiers*, Rothstein (2009) и „класификатори за мярка“ (*mensural classifiers*). Срв. също „мензуратив“ у Буров (2004: 24), който следва Плунгян (2000: 159–160).

⁶ Тук и по-долу символът #, поставен пред изречението, означава, че то е несполучливо. Символът * означава, че изречението е неграматично, а ?? означава, че е маргинално. Поставен в скоби, символът * означава, че поставеният в скоби израз е невъзможен, а ако е поставен пред скоби, означава, че съответният израз е задължителен, т.е. не може да се изпусне.

Според това кое значение бива експлицирано, семантиката на нумералния израз е различна. (7а) например става несполучливо, ако числителното съответства на дробно число, срв. (7б), защото не съществува обект от вида на „чаша и половина“. (7в) от друга страна очаквано показва, че мерната интерпретация позволява дробни числа (Partee, Borschev 2012):

(7) а. *На масата имаше* [_{Num} *две* [_{N1} *чаши*] [_{N2} *вода*]]

в. *Слагам обикновено по* [[_{Num+N1} *две чаши и половина*] _{N2} *вода*] в ризотото.

Можем да обобщим, че нумералният израз квантифицира единични обекти (напр. чаши) в денотацията на N1, т.е. отброява „атомите“, образуващи плуралността, и поради това Num в (7а) може да съответства на всяко цяло число, по-голямо от 1. Ако обаче чрез N1 се квантифицира обемът на плуралния обект (т.е. общата стойност или количество по силата на някаква скала), Num може да съответства на всяко число по-голямо от 0, включително дробно. Скалата, по която се осъществява измерването, може да бъде за тегло (*половин пакет/два пакета захар*), за вместимост (*половин кутия/две кутии грах*), за височина/обем (*три пръста уиски*). Следователно изразите за вместимост са двусмислени заради двойствената семантика на N1: а) свободно съществително, което реферира индивидуализиран обект (‘съдържащо’ по отношение на някакво ‘съдържание’) и б) релационно съществително (име на конвенционална мярка – мензуратив).

Подобно двусмислие по отношение на N1 характеризира и изразите за вместимост, в които N2 е бройно съществително. Срв. разликата между (8а) и (8б), която е аналогична на тази в (7бв):

(8) а. *#На масата имаше два и половина кашона/цели кашона книги*

б. *Останаха ми само два кашона и половина книги за подреждане по рафтовете* (два цели кашона + половин кашон)

(8а) е твърдение за сбора на единичните съдържащи (*кашони*), но не дава информация за количественото им съдържание (напр. в единия кашон може да има повече или по-малко книги, отколкото в другия); (8б) е твърдение за общото количествено съдържание, измерено чрез конвенционална единица в качеството ѝ на предикат за мярка (*кашон*). Само в този случай употребата на *цял* е сполучлива.

Според Partee, Borschev (2012) импровизираните мерни единици, които те наричат *ad hoc* (напр. *За пътуването ще ни трябват два резервоара бензин*, където за мерна единица се използва конкретен резервоар на конкретна кола), както и конвенционализираните като в (8), са по същество близки до стандартните мерки (*литър, килограм*). Последните също допускат употреба на местоимението *цял* (Буров/Burov 2004: 104, Osenova 2014: 150)⁷:

(9) *Добави цял литър вода в супата; За баницата ми отиде цял килограм брашно.*

В (10) по-долу предлагаме (непълнен) списък на синтактичните особености на изразите N1 N2 в мензуративна употреба. Ограниченията в обема на настоящата статия

⁷ Други прилагателни при мензуративите не са възможни.

не ми позволяват да коментирам тези особености, поради което само ще ги илюстрирам с примери, където е необходимо:

(10) а) N2 е предимно индефинитно.

б) Нумералният израз е задължителен. Срв.: ?? *Купих литри вино/кашони книги, ?? Разляхме бутилки вино и кани вода*

в) Нумералният израз може да съответства на дробно число, срв. (7в, 8б) по-горе.

г) Не е възможна синонимия с изразите [N1 с N2]. Срв. *Съдията почерпи Еф-рейтора и стария просяк с по чаша (*с) вино; Добавете литър (*с) вода в супата.*⁸

д) Невъзможна е употреба на анафорично лично местоимение или на релативно местоимение, отнасящо се към N1; подобни граматически средства не могат да реферират квантифицирано N2 ('съдържаното'), срв. *Купихме пет бутилки вино. #Те бяха стъклени; #Петте бутилки вино, които купихме, бяха големи.*

Следните синтактични особености характеризират изразите N1 N2 в тяхната бройна (нумеративна, индивидуализираща) употреба:

(11) а) Отнасят се само към конкретни (атомарни) обекти, особено при глаголи, експлициращи материалните свойства на съдържашото: *Капитанът на кораба счуни бутилка вино за късмет, Отворих и двете кутии бонбони/писма.*

б) Могат да се употребяват и в дефинитни именни фрази, срв. *Чашата мляко, което стоеше на масата, беше предназначена за мен, Бутилките вино, които купихме, са достатъчни, Кашоните детски играчки още стоят в антрето.*

в) Нумералът не е задължителен и може да се замени с друг квантификаторен израз, срв. *Купих (няколко, много) бутилки вино/пакети захар/кутии бонбони.*

г) Не е възможна употребата на дробно число, вж. (7б, 8а) по-горе.

д) Възможна е синонимия с N1 с N2: напр. *Двата буркана (с/със) мед/кафе/сладки бяха почти пълни; Той счуни бутилката (с) вино.*

е) Възможна е реприза с анафорично или релативно местоимение, отнасящо се (и съгласувано с) N1, понеже в случая N1 ('съдържашото') изразява плурален обект, съставен от отделни атомарни единици. Напр. *По пощата пристигнаха два кашона (с) книги за мен. Те бяха в доста окаян вид, но книгите в тях бяха непокътнати; Кашоните (с) книги, които пристигнаха за мен по пощата, бяха непокътнати.*

Един по-внимателен анализ на изразите за вместимост показва, че те имат и други (междинни) значения, които обаче няма да можем да коментираме поради ограничения в обема на текста. Целият набор от значения може да се представи във вид на референциална йерархия, вж. (12), която дели семантичния континуум на тези изрази на две

⁸ Причина за това е фактът, че изразите [N1 с N2] не въвеждат мерна единица, поради което при тях няма изискване за максималност на обема на съдържаното количество. Това личи от възможността N2 да се модифицира от прилагателно за частичен обем. Срв. (i) с (ii):

(i) На масата имаше няколко полупразни чаши с вино, оставени от гостите на коктейла.

(ii) Сервитьорът ни донесе още две чаши (*с) вино.

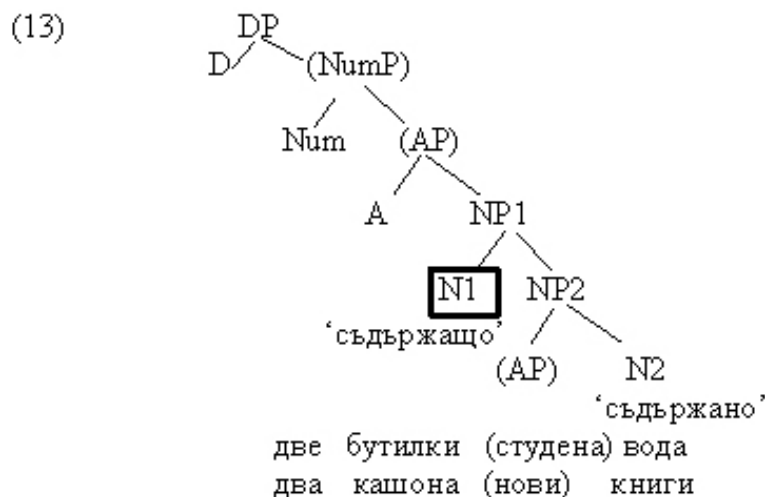
зони според функцията на N1. Отляво на условния символ \\\ се разполагат онези значения на конструкцията N1 N2, които могат да се определят като индивидуализиращи или бройни, а отдясно са мензуративните ѝ значения. Може да се предполага, че мензуративните значения са производни на бройните и са се развили от тях диахронно.:

(12) Съдържащо > съдържащо + съдържание > \\\ порционно значение > импровизирана мярка > стандартизирана/конвенционална мярка > стандартна мярка

3. Конституентност

Разгледаните по-горе значения на изразите N1 N2 се различават и в структурно отношение. Както в други случаи, така и тук семантичното двусмислие има пряко синтактично изражение, което се проявява под формата на различни структурни отношения между опорните и модифициращите елементи в репрезентацията на именната фраза. Както се вижда от синтактичното дърво в (13), моделиращо бройната интерпретация на изразите за вместимост, опора на именната фраза (DP) в този случай е N1, рефериращо 'съдържащото' в качеството му на главен семантичен компонент на цялата фраза. Като всяка опора N1 определя формата и значението на NP2, което се явява негов комплект и същевременно проекция на N2 ('съдържаното'). Както N1, така и N2 може да бъде модифицирано факултативно с прилагателно. NumP също е факултативно, както видяхме по-горе, вж. (11в).⁹

Друго свойство на опората N1 е да контролира предикативното съгласуване на цялата фраза, както и съгласуването с евентуални (релативни) модификатори. Вж. примерите в (14):

⁹ Ако свободната позиция между Num и N1 се запълни от прилагателно (A), това прилагателно задължително реферира опората. Напр. *жълт* в (ia) описва цвета на шишето, но не и цвета на лимонадата в него. Срв. също и (i б, в):

(i) а. *едно жълто шише студена лимонада*

б. *една голяма/*вкусна кутия белгийски бонбони*

в. Ако оставите *гореща чаша чай* на плота, може да го увредите.

(14) *Двете шишета мляко, които/*която изпих, бяха купени/*беше купено от близкия магазин.*

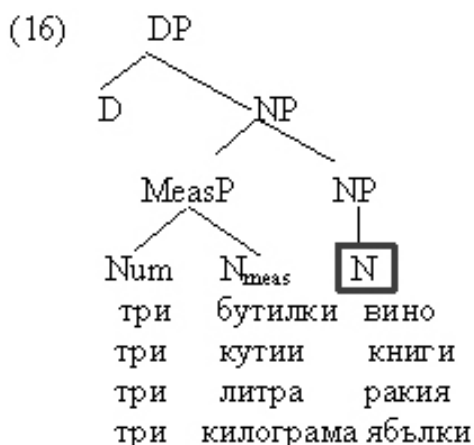
Синонимията с изразите [N1 с N2] също може да бъде успешно обяснена чрез структурата в (13). Съюзът „с“ в случая е пълноправен съюз, който въвежда предложната фраза (PP), чиято функция е аналогична на функцията на NP2 в (13). Освен това, като синтактично свободна единица опората N1 може да се съчетава и с други предложни групи PP, напр. *чаши за вино, чаши от скъп материал*. Тези изрази също имат бройна (индивидуализираща) интерпретация, както личи от възможността за анафора с лично местоимение или модификация с релатив. Срв. *На масата имаше две чаши за вино. Те бяха много евтини; На масата имаше две чаши за вино, които бяха много евтини.*

Изразите N1 N2 с мензуративно значение от друга страна имат структура като тази, която е показана в (16): опора на цялата именна фраза в случая е измерваното количество N, а проекцията Meas(ure)P е негов модификатор. Подобен анализ следва идеята на С. Ротстайн (Rothstein 2009, 2016), според която MeasP изразява комплексен семантичен предикат, образуван от единицата за мярка (опора на мензуративния израз) и приложения към нея нумерален израз (Krifka 1989, Landman 2004). Вж. (15):

(15) три бутилки/кутии/литра/килограма N

[[3 единица мярка]] = λx . МЯРКА (x)=3 (Rothstein 2016)

Денотацията на опората N_{meas} , която е от тип $\langle e, t \rangle$ за мярка (*килограм, бутилка, кутия*), задава стойността на количеството при определена измервателна скала от семантичен тип $\langle n \langle e, t \rangle \rangle$, която, приложена към числото $n=3$, дава броя на мерните единици, чрез които количеството може да бъде измерено. Модифициран по този начин, количественият предикат се прилага към опората на цялата именна фраза N.

Както споменахме и по-горе, от синтактична гледна точка N_{meas} не е обикновено свободно съществително, а релационно: то задължително изисква аргумент N, за да изрази неговото количествено съдържание (напр. *вино(то)*, което може да се побере в n на брой бутилки). Именно поради тази причина синонимия с PP, въведено от предлог с (или от който и да е друг предлог), е невъзможна.

Въвеждането на името за мярка и числителното в една проекция отразява факта, че N_{meas} може да бъде модифицирано единствено и само от елемент от категорията Num. Това обяснява както задължителното присъствие на нумерален израз в тази конструкция (вж. (10б) по-горе), така и забраната за поява на модифициращ израз, чието значение не е мензуративно, на мястото на Num или в позицията след него. Срв. **Сипи хубави чаши вино*, **Сипи две хубави чаши вино*, но *Сипи две цели чаши вино в ризото-то*. В последния случай *цели* е част от нумералния израз, който също така може да съответства на дробно (или на десетично) число, както видяхме в (7в), (8б).¹⁰ Въпреки тези свои предимства структурата не отразява факта, че макар да не е опора на цялата именната фраза, единицата за мярка N_{meas} също може да контролира съгласуването наравно с опората N: срв. *Трите бутилки хубаво вино*, ***които/което*** *изпих*. Според С. Ротстайн (Rothstein 2016) в тези случаи съгласуването е морфологично, а не семантично обусловено.

Библиография

- Буров 2004:** Буров, Ст. *Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността*. Велико Търново: Фабер. (Burov, St. *Poznaniето v ezika na balgarite*. Veliko Tarnovo: Faber.)
- Илиева 1987:** Илиева, Л. Числото на българските съществителни в типологичен аспект. – В: *Съпоставително езикознание*, 6. (Ilieva, L. Chisloto na balgarskite sashtestvitelni v tipologichen aspekt. – V: *Sapostavitelno ezikoznanie*, 6.)
- Кръпова 2018:** Кръпова, И. Към въпроса за статута на т.нар. класификатори в българския език. – В: *Български език* 65 (2018), 4, 15–37. (Krapova, I. Kam vaprosa za statuta na t.nar. klasifikatori v balgarskiya ezik. – V: *Balgarski ezik* 65, 4, 15–37.)
- Плунгян 2000:** Плунгян, В. А. *Общая морфология. Введение в проблематику*, Москва Эдиториал УРСС. (Plungian, V. A. *Obshtaya morfologiya. Vvedenie v problematiku*. Moskva: Editorial URSS.)
- Aikhenvald 2000:** Aikhenvald, A. Y. *A Typology of Noun Categorization Devices*. Oxford: Oxford University Press.
- Borer 2005:** Borer, H. *Structuring Sense*. Volume I: *In Name Only*. Oxford: Oxford University Press.
- Duek, Brasoveanu 2015:** Duek, K. and A. Brasoveanu. The Polysemy of Container Pseudo-partitives. – In: *The Proceedings of Sinn und Bedeutung* 19, 1–18.
- Chierchia 1998:** Chierchia, G. Plurality of mass nouns and the notion of semantic parameter – In: S. Rothstein (ed.) *Events and Grammar*. Dordrecht: Foris. 339–405.
- Krifka 1989:** Krifka, M. Nominal reference, temporal constitution and quantification in event semantics. – In: R. Bartsch, J. Van Benthem & P. von Stechow (eds.) *Semantics and Contextual Expression*. Dordrecht: Foris, 75–115.
- Landman 2004:** Landman, F. *Indefinites and the Type of Sets*. Oxford: Blackwell.
- Matushansky 2015:** Matushansky, O. On Russian approximative inversion. – In: G. Zybatow, P. Biskup, M. Guhl, C. Hurtig, O. Mueller-Reichau & Maria Yastrebova (eds.) *Slavic Grammar from a Formal Perspective: The 10th Anniversary FDSL Conference*. Frankfurt: Peter Lang, 303–315.
- Osenova 2014:** Osenova, P. Classifier Noun Phrases of the Type N1 N2 in Bulgarian. – In: O. Spevak (ed.) *Noun Valency*. Amsterdam: John Benjamins, 141–160.

¹⁰ Това повдига въпроса, каква е категориалната природа на проекцията – NumP, т.е. нумерален израз, или Num, т.е. лексикална функционална опора, предполагаща поява само на числително. Този въпрос оставаме за допълнително проучване.

- Partee, Borschev 2012:** Partee, B. & Borschev, V. Sortal, relational, and functional interpretations of nouns and Russian container constructions. – In: *Journal of Semantics* 29, no. 4, 445–486.
- Rothstein 2009:** Rothstein, S. Measuring and counting in Modern Hebrew. – In: *Brill's Annual of Afroasiatic Languages and Linguistics*, 1, 106–145.
- Rothstein 2016:** Rothstein, S. Counting and measuring: a theoretical and crosslinguistic account. – In: *The Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication*, 11: Number: Cognitive, Semantic and Crosslinguistic Approaches, 1–49.
- Selkirk 1977:** Selkirk, E. Some Remarks on Noun Phrase Structure. – In: Akmajian, A., P. Culicover & T. Wasaw (eds.) *MSSB-UC Irvine Conference on the Formal Syntax of Natural Language*, 225–245.
- Vakareliyska, Kapatsinski 2014:** Vakareliyska, C. M. & V. Kapatsinski. An Anglo-Americanism in Slavic morphosyntax: Productive [N[N]] constructions in Bulgarian. – In: *Folia Linguistica*, 48/1, 277–311.

Iliyana Krapova
Venice 30123
Dorsoduro 3199
University Ca' Foscari
Department of Linguistic and Comparative Comparative Studies
krapova@unive.it